

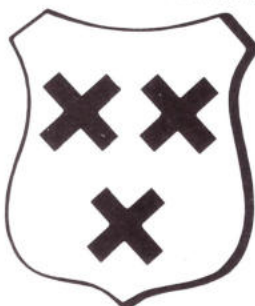
Swindrecht Were

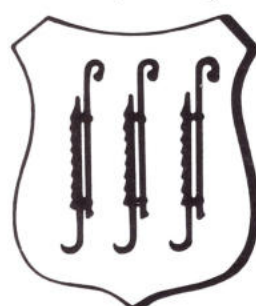
Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van: Historisch Genootschap, Hendrik Ido Ambacht
 Historische Vereniging, Zwijndrecht
 Jaargang 6 nr. 1
 april 1992

Swindregt Were

INHOUD:

Dichtersfestijn op Develstein	blz. 2
Een onbekende kopie uit 1666 van een onbekende kaart uit 1585	blz. 9
Vijftig jaar Vrij Evangelisch in Ambacht	blz.20
Plaatselijke belastingen in het verleden	blz.28
Colofon	blz.36

*

DICHTERSFESTIJN OP DEVELSTEIN

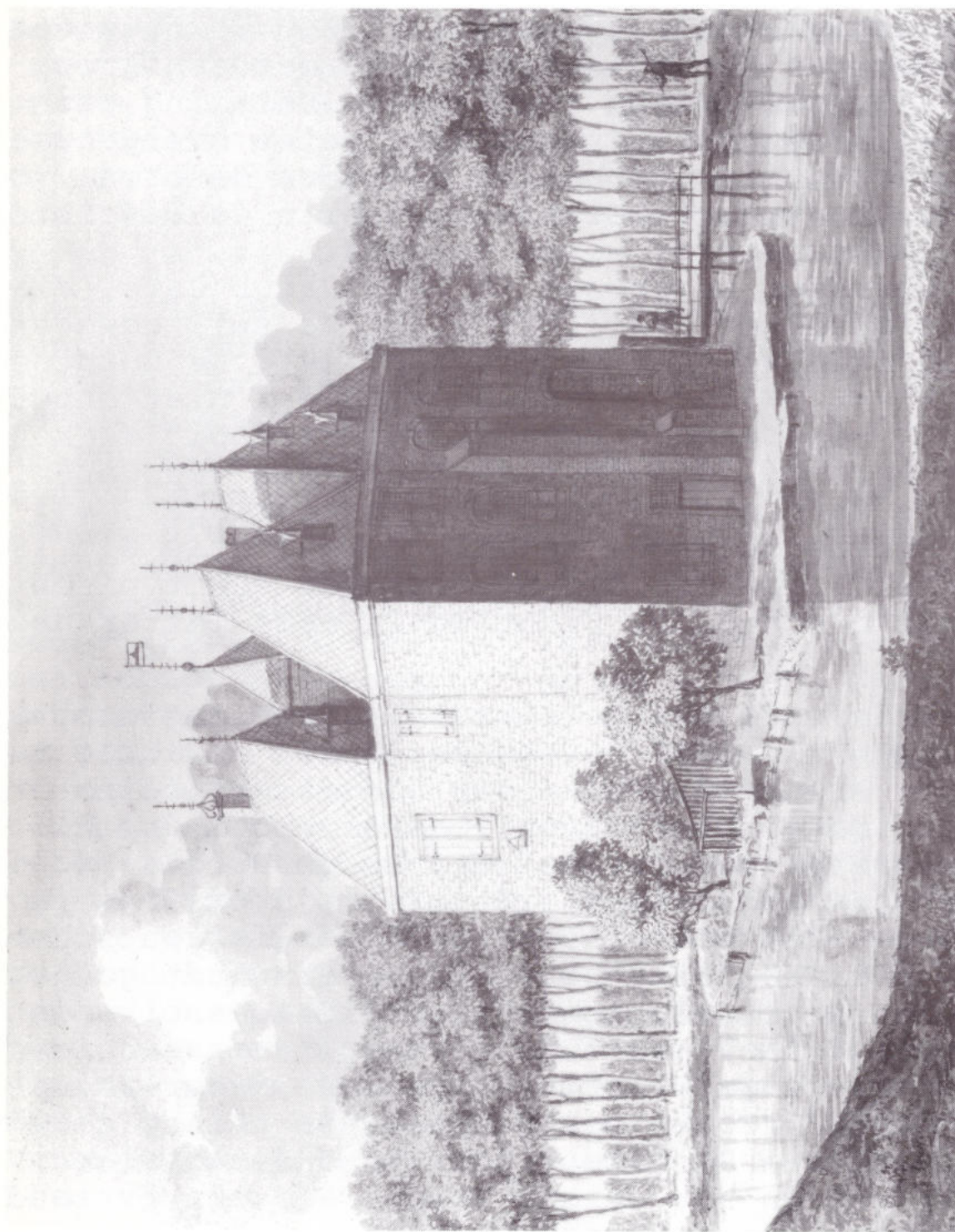
Het kasteeltje Develstein (ook Develsteijn of Develsteyn) is ongetwijfeld één van de fraaiste bouwwerken geweest van de Zwijndrechtse Waard. De locatie is nauwkeurig bekend: het was gesitueerd op de Lievershille, nabij het huidige Develsteincollege. Over het bouwjaar bestaat minder zekerheid; waarschijnlijk heeft Willem van Duyvenvoorde zijn "steenene camer" al snel na de bedijking (in de jaren dertig van de 14de eeuw) laten verrijzen.

Het kasteel werd in 1572 door de Spanjaarden verwoest. Willem van Diemen, de eigenaar, had reeds twee jaar daarvoor de wijk genomen. Zijn kinderen verkochten de ruïne in 1594 aan de rijke Dordtenaar Willem van Beveren, die al in datzelfde jaar de restauratie ter hand nam. Het was zijn zoon Cornelis, die dit werk in 1631 voltooide.

Later verwierven respectievelijk de families Reepmaker, Broeckhuysen en Snellen Develstein in eigendom. In 1824 vond helaas de sloop plaats.. (1). Diverse plaatselijke en regionale geschiedschrijvers hebben in de loop der tijd op de betekenis van het kasteel als ontmoetingsplaats van dichters en andere kunstenaars gewezen. Daaraan wil ik in dit artikel graag enige aandacht besteden.

Velen in ons land hebben wel eens over de 17de-eeuwse Muiderkring gehoord. Op het Muiderslot ontving de drost van Muiden, de bekende dichter P.C. Hooft, van tijd tot tijd vrienden. Gezamenlijk hield men zich bezig met de literatuur. Daar werd elders, ook in later tijd, een voorbeeld aan genomen. En zou dan Dordrecht, nota bene Hollands oudste stad, achterblijven? Dordrecht kon zich toch niet laten overvleugelen!

En jawel hoor; reeds in 1823 publiceerde Jacobus Scheltema over een zelfstandige, Dordtse

Develstein getekend door A. van Wanum 1771

dichtersgroep. Hij sprak zelfs van een "school" (2). Iets genuanceerder was G.D.J. Schotel, die in 1840 de betekenis van de school iets afzwakte, maar de mogelijkheid noemde dat het slot Develstein van de familie Van Beveren als ontmoetingsplaats fungeerde. (3) Een Dordtse tegenhanger van het Muiderslot dus, met een groep niet onbelangrijke schrijvers. Dat ging erin als koek; de suggestie werd door velen overgenomen. Waarschijnlijk hebben we hier dus de bron voor veel krante-artikelen e.d. waarin de Develsteinse dichterskring wordt genoemd.

G. Derudder beschreef in 1898 Jacob Cats, die in zijn Dordtse tijd (1623-1636) de spil geweest moet zijn van het gezelschap. (4) De Dordtse archivaris J.L. van Dalen vond dat niet onredelijk, maar meende van een "voorschool" te kunnen spreken, waardoor de betekenis van Cats in feite iets minder hoog werd aangeslagen. (5) H. Smilde ontkende in zijn dissertatie uit 1938 echter rigoureus het bestaan van een typisch Dordtse school of richting in onze letterkunde. (6)

Maar daarmee was de discussie toch nog niet afgelopen. In 1962 verscheen, onder redactie van prof. dr. P. Minderaa een bundel artikelen over Jacob Cats. Hierin publiceerde prof. dr. W.J.M.A. Asselbergs een artikel waarin de Dordtse school weer aandacht kreeg. (7) In zijn bijdrage wordt aan de orde gesteld wat nu eigenlijk een school is. Als daar niet hetzelfde over wordt gedacht, is een discussie immers moeilijk! Asselbergs meent, dat als we onder "school" verstaan een "eigenwettige richting binnen de Nederlandse literatuur", zoals Smilde deed, er weinig redenen zijn om een Dordtse school te onderscheiden. (8) Maar als we het ruimer nemen, als een "vriendschappelijke samenscholing van letterlievende stadgenoten, die elkander aanmoedigden, bekritiseerden, wanneer dit te pas gaf, ook wel enigermate beïnvloedden, maar niet bonden aan een gezamenlijk program", dan bestond er wel degelijk

een Dordtse school.

Er zijn wel enige aanwijzingen, dat de dichters van de Merwestad in de eerste helft van de 17de eeuw "minzaam met elkander verkeerden". Matthijs Balen noemde een groot aantal dichters en geleerden. (9) De lofdichten, die zij in elkaars (gedrukte) bundels plaatsten, duiden daarop. Er waren tevens nauwe familiebanden. Belangrijk is ook de opmerking van de dichter Lambert van den Bos, die zijn stadsgenoten hun onderlinge kliekgeest verweet! (10)

Zou er dan wellicht sprake geweest kunnen zijn van een rederijderskamer, die op Develstein vergaderde? Dat is hoogst waarschijnlijk niet het geval geweest. Zeker, de stad had zo'n kamer, de Fonteyne, maar in de 17de eeuw waren het niet meer figuren uit de "upper class" van de samenleving die samen zo'n kamer vormden. Er was een groot standsverschil! De culturele bovenlaag van de samenleving bemoeide zich niet meer met de rederijders. De "elite" (die meestal ook in maatschappelijk oogpunt op de hoogste sport van de maatschappelijke ladder stond) streefde de idealen van de renaissance na. Een renaissancist diende de klassieke talen en kunstvormen te beheersen. Rechtstreeks, zonder vertaling. En het is de als uitstekend bekend staande Dordtse Latijnse school geweest die hiertoe de wegen opende, terwijl in 1616 ook een stadsbibliotheek werd opgericht. De Dordtse dichters waren vooral geleerden: predikanten, oudheidkundigen, historici, advocaten, artsen en enkele rijke kooplieden. Ze waren vaak nauw verwant aan de regentenfamilies. En hiertoe mag men dan het geslacht Van Beveren rekenen, het geslacht dat Develstein bewoonde.....

Als Jacob Cats, de raadspensionaris, zich in 1623 in Dordrecht vestigt, is hij reeds een bekend dichter, die qua opleiding en status goed past bij de groep van dichters, die in Dordrecht werkte. Was hij ook hun leider?

Opmerkelijk is mijns inziens, dat de pensionaris voor een geheel ander publiek schreef! Dichtten de Dordtenaren aanvankelijk met name in de klassieke talen en voor een beperkte kring van familie en vrienden (huwelijks- en begrafenisgedichten, lofdichten e.d.), Cats had het Nederlandse volk op het oog. Velen hadden geen andere boeken in huis dan de Statenbijbel en de (verzamelde) werken van "vader" Cats.

Welke personen zijn er als dichter werkzaam geweest in de Dordtse dagen van de raadspensionaris? Het Dordtse gemeente-archief en de bibliotheek gaven enige jaren geleden een boekje uit waarin er velen worden genoemd, zoals dr. Johannes van Beverwijck, ds. Andreas Colvius, Pieter van Godewijck en Abraham van der Mijle.(11) Maar het is vooral de jongere generatie geweest op wie Cats invloed uitoefende. Daartoe rekenen we: Govert van Slingelandt, Johan van Someren, Samuël en Frans van Hoogstraten en diverse anderen. Wat was het waardevolle in het werk van deze mensen? Scheltema prees de vloeiende verzen, de zedelijke strekking, de rijkdom aan toekomstige wetenswaardigheden. Nu spreekt hun werk dat voor een groter publiek trouwens nauwelijks meer toegankelijk is, niet meer aan. Opvallend is, dat de Dordtenaren zeer weinig belangstelling hadden voor het klassieke drama. Zeer belangrijk bij Hooft, Vondel, Huijgens e.d.!

Volgens Asselbergs heeft Cats' invloed op de jongere generatie van Dordtenaren tot gevolg gehad, dat zij, net als de "meester" letten op de sociaal-pedagogische functie van een gedicht (12). Dat is in hun werk zichtbaar.

Dat de bevriende dichters contact met elkaar zochten, ligt voor de hand. En dat hun samenkomsten ook wel plaats gevonden kunnen hebben op het fraaie Develstein, moet niet worden uitgesloten. Maar hoe intensief waren die contac-

ten? Bestond er zoiets als een vereniging? Kwam men bijvoorbeeld wekelijks of maandelijks bijeen? Gebruikte men er, in een feeëriek verlichte eetkamer gezamenlijk de maaltijd en werd er, terwijl er een roemer wijn rond ging, gereciteerd? Bespeelde iemand een muziekinstrument en kon er een dansje worden gemaakt? Of vonden er diepgaande gesprekken plaats over godsdienst, politiek en samenleving? We weten het niet! Toch geloof ik dat onze verwachtingen niet te hoog gespannen moeten zijn ten aanzien van een eventuele dichterskring die op Develstein vergaderde.

't Zou aardig geweest zijn handschriften aan te kunnen wijzen met datering en plaatsaanduiding, zoals: "Gedigt op Develsteijn bij Swyndreght op den 13den van Louwmaand 1630". Men zal er tevergeefs naar zoeken.....

Concrete gegevens ontbreken ten enen male!

Hadden de Van Beverens dan geen archief? Jazeker, en misschien waren er brieven of andere documenten in aanwezig die ons informatie zouden hebben kunnen verstrekken over dichterlijke samenkomsten. Maar helaas, de archieven van de Van Beverens en Develstein zijn in de vorige eeuw als scheurpapier verkocht en de eeuwenoude perkamenten werden verknipt voor huishoudelijke doeleinden.... O tempora, o mores! (13)

Dichtersfestijn op Develstein? Een Dordtse "evenknie" van de Amsterdammers?

Misschien betekent dit artikeltje wel het einde van een in de 19de eeuw ontstaan fabeltje dat tot meerdere glorie van de Merwestad moest dienen.

C.R. van den Berg

Noten:

1. F. Jorissen: Het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard, Hendrik Ido Ambacht, 1955, pag. 29 en 58.
2. Mr. Jac. Scheltema: "De Dordsche Dichtschool voor den jare 1672" in: Geschied en Letterk. mengelwerk III-3, Utrecht, 1823, pag. 47.

3. G.D.J. Schotel: De illustre School te Dordrecht, Utrecht, 1857, pag. 73.
4. G. Derudder: Cats, sa vie et ses oeuvres, 1898, pag. 158-164.
5. J.L. van Dalen: "De Dordtsche dichtschool" in: Tijdspiegel 1905, p.161-162 en J.L.van Dalen: Geschiedenis van Dordrecht, Schiedam, 1987 (2), p. 846-853.
6. H. Smilde: Jacob Cats in Dordrecht. Leven en werken gedurende de jaren 1623-1636, Groningen/Batavia, 1938, pag. 93-100.
7. Prof. dr. W.J.M.A. Asselbergs: "Cats in een Dordtse school?" In: prof. dr. P. Minderaa (red.): Aandacht voor Cats bij zijn 300-ste sterfdag, Zwolle, 1962, pag. 95-104.
8. a.w. pag. 96.
9. Matthijs Balen: Beschrijvinge van Dordrecht, band I, pag. 203-228; reprint Dordrecht, 1966)
10. Lambert van den Bos: Dordrechtsche Arcadia, Dordrecht, 1662, pag. 578.
11. Pieter Berman en Joyce Rijken: Dichters in Dordt, Dordrecht, 1983, pag. 3-12.
12. Asselbergs, a.w. pag. 104.
13. Jorissen, a.w. pag. 58.

EEN ONBEKENDE KOPIE UIT 1666 VAN EEN ONBEKENDE KAART UIT 1585

Algemeen

In het onvolprezen "Museum op zolder" te Zwijndrecht hangt een in 1666 getekende kaart door M.v.N. van de ambachtsheerlijkheid Meerdervoort en omgeving, een van de vroegere ambachtsheerlijkheden van de Zwijndrechtse Waard. Zie afbeelding 1, in het midden van dit periodiek. Als voorbeeld heeft gediend een kaart van Jan Potter uit 1585. Op zichzelf is dat niet zo bijzonder: natekenen was destijds de meest voor de hand liggende reproductiemethode. In de bestaande literatuur over beide tekenaars en hun werk, wordt deze kaart niet genoemd en dat rechtvaardigt, mijns inziens, bespreking ervan in het regionaal-historisch periodiek "Swindregt Were". Bij historisch topografisch onderzoek zijn oude kaarten een nauwelijks te overschatten bron van gegevens. En wanneer het een onbekende kaart blijkt te zijn, is bestudering te meer van belang. Aandacht zal worden besteed aan de beschrijving en bijzonderheden van de kaart. Daarna komt aan de orde wie de betrokken tekenaars waren, hun werkgebied en de betekenis van hun produkten, kaarten dus, voor de historie van de Zwijndrechtse Waard.

Aan een op de kaart voorkomende molen en een molensloot worden beschouwingen gewijd. Dat levert geen hapklare historische brokken op, maar veronderstellingen die met de nodige behoedzaamheid worden geformuleerd.

Beschrijving van de kaart

In hedendaagse taal zou men kunnen zeggen dat het gaat om een pre-kadastrale kaart van percelen die tot Meerdervoort behoorden, met hun ligging, bestemming c.q. gebruik en grootte. Doorgaans wordt de titel van een kaart in een van de hoeken of boven de onderrand geschreven. Vier eeuwen geleden was dat anders. Doorgaans kreeg dit soort kaarten geen echte titel mee. De cartouche, dat

is het kader waarin het opschrift is aangebracht, bevindt zich bovenaan in het midden en is tamelijk uitgebreid.

Voor zover dat te lezen is, staat er het volgende in 15 regels.

Copie van seekere Caerte gemaect ende geme-
ten in den Jaere 1585 door Jan Potter gesworen
Lantmeeter van Rijnlant etc. --- ---- aldus
in Leyderido (?).

Caert van de Hofstede van Meerdervoort met t
bouwhuys ende landen daeraan behoorende / met
de Belendingen daer om ende aen gelegen / ge-
maect door t bevel van Johan Willem Bom Don-
ckenbach (?), als Rentmr. van Jonckhr. Willem
van Horion, heer tot Oordingen, Meerdervoort
ende Leen Woltsijn (?) door aanwijssing van
Coen Claeszn. den Bruijn heer vant polre (?)
Lant vant onderschout (?) Door Jan Potter ge-
sworen Lantmeter van Rijnlant, Delflant ende
Schielant ende is dese Copie waer gedaan,
Collatie bevonden met principaal voorschr.
ter accordatie. Actum als gesworen

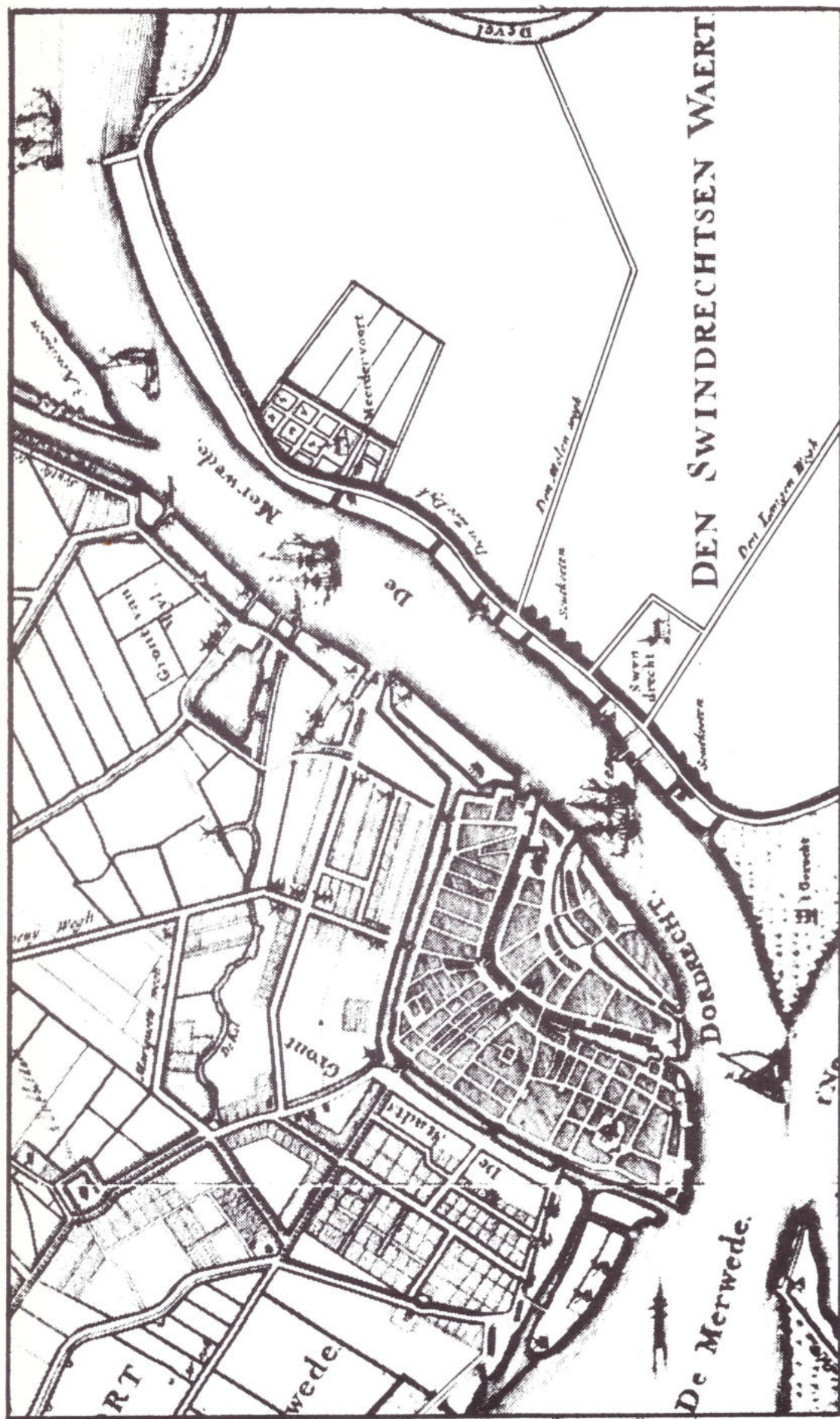
1666 Matthijs van Nispen. Lantmeter

De laatste regels komen er op neer dat, na ver-
gelijking van de nieuwe met de oude kaart, de
opdrachtgever de nieuwe kaart akkoord heeft be-
vonden.

Het teken ---- dat is gebruikt, houdt in dat
het woord niet was te ontcijferen. De woorden,
waarachter (?) staat, zijn niet geheel zeker,
dan wel voor meerdere uitleg vatbaar.

Wat het kaartuiterlijk betreft, blijkt dat het
een kaart is op perkament getekend en geplakt
op linnen, die met de hand is getekend en inge-
kleurd. De afmetingen zijn: hoog 77 cm en breed
58 cm.

Het zuiden is boven getekend. De vier windrich-
tingen zijn alle aangegeven aan de kaartzijden.
In het midden van het onderste deel is een om-
lijsting getekend waarbinnen alle percelen zijn
omschreven en wel met de letters a t/m r en
A t/m K.

Afbeelding 2. Detail van een kaart van het eiland van Dordrecht.
Gedrukt en uitgegeven door M. van Nispen in 1673. Zie Harmsen nr. 29.J.
Origineel in Gemeente-Archief Dordrecht.

Op de achterzijde is een etiket geplakt dat aangeeft dat de kaart behoort tot de collectie Gelderblom en daarin bekend is onder nr. 2.

Van Nispen omlijstte meestal de cartouche, de "acte van meting" van zijn kaarten in de vorm van een wandkaart (1).

Dat is hier niet gebeurd. De cartouche is overgenomen zoals die op de oorspronkelijke kaart van 1585 voorkwam en dat kan een aanwijzing zijn over de betrouwbaarheid van de kaart.

De genoemde Willem van Hoorion woonde op Meerdervoort en is bekend als ambachtsheer van 1589 tot 1608.

Voor het vervolg van dit artikel is uitgangspunt dat de kaart een betrouwbare weergave geeft van de situatie in 1585.

Jan Jansz. Potter

Deze landmeter, vermoedelijk overleden in 1590, was tevens kaarttekenaar. Hij werd op 17 december 1562 toegelaten als landmeter van Delfland en werkte ook als landmeter in Schieland, Rijnland, het land van Putten en de heerlijkheid Beijerland, tussen 1560 en 1590. Hij was tevens notaris te Delft.

Wat betreft de door Potter getekende kaarten, is een lijst gepubliceerd van niet minder dan 56 kaarten en 5 kaartboeken (2).

De samensteller, de heer Ratsma, toont onder meer aan dat de opvatting dat Potter redelijk betrouwbaar heet te zijn, juist is, maar voegt er aan toe: het hangt van de opdrachtgevers af, welke objecten door Potter uitvoerig, en waarschijnlijk in de juiste vorm werden weergegeven en welke minder gedetailleerd, soms zelf onjuist worden afgebeeld of geheel weg gelaten (3).

Anders gezegd: de tekenaars, dus ook Potter, waren afhankelijk van hun opdrachtgevers en voldeden aan de gestelde wensen. Wanneer iets niet is gevraagd, word je er ook niet voor betaald, dus maak je er geen of niet al te veel werk van.

Van het gebied ten zuiden van de Nieuwe Maas zijn

vijf tekeningen van Potter bekend: een, afkomstig uit het kaartboek van het Rotterdamse Heilige Geesthuis, van een deel van het eiland IJsselmonde, drie van de rivier de Noord en de aangrenzende gebieden en een kopie die Potter maakte van een kaart uit 1522.

Het voorgaande betekent dat de Zwijndrechtse Waard eenmaal tot het werkgebied behoorde van Potter en wel als deel van het eiland IJsselmonde.

Voor zover nu bekend, is zijn historische betekenis voor de Zwijndrechtse Waard beperkt.

Matthijs van Nispen

Hij werd geboren op 6 januari 1629 te Dordrecht en overleed daar op 23 september 1717. Van Nispen was gezworen en geadmitteerd landmeter te Dordrecht. De admissie, dat is de bevoegdheid om het beroep van landmeter uit te oefenen, werd hem verleend op 4 november 1660 door het Hof van Holland.

Officieel werd hij benoemd tot "Lantmeter van de Graeflijkheyts Domeynen van Zuid-Hollandt".

Van Nispen die tevens boekdrukker was van 1662 tot 1688 en onderwijzer in de landmeetkunde, publiceerde in 1662 zijn leerboek: "De Beknopte Lant- Meet- Konst".

Vanaf 1672 was hij tevens lantmeter van de Alblasserwaard, als opvolger van Pieter van Haerlem, en van de Zwijndrechtse Waard tot ca. 1714. Zijn schoonzoon Abel de Vries, kleinzoon Matthijs de Vries en achterkleinzoon Matthijs de Vries Jr. waren eveneens lantmeters. Tal van kaarten van onze omgeving heeft Van Nispen getekend in samenwerking met zijn schoonzoon.

Zijn leven en werk is beschreven door Th.W.Harmsen (4) die hem omschrijft als een godvruchtig man, van natuurlijke eenvoud, oprecht, met gevoel voor humor en een veelzijdige belangstelling. Hij was een harde werker, een nauwkeurig en nauwgezet landmeter die er naar streefde zijn vakkennis over te dragen aan zijn leerlingen (5). Harmsen heeft er naar gestreefd zijn gehele oeuvre

te verzamelen (6). Dankzij hem zijn meer dan 100 kaarten bekend waarvan een aantal betrekking heeft op het eiland IJsselmonde, inclusief de Zwijndrechtse Waard en het eiland van Dordrecht. In deze opsomming komt de kaart van Meerdervoort uit 1666 echter niet voor.

De wipmolen en zijn functie

Afgezien van het buitenhuis en de daarbij behorende boerderij, staan er slechts enkele objecten in Meerdervoort getekend.

Dat is, buitendijks bij het buitenhuis, "'t huys" waarmee bedoeld wordt de herberg "De stenene kamer", direct ten zuidoosten van de haven van Meerdervoort.

Aan de onderzijde van de kaart is het dorp Zwijndrecht met de Langeweg zichtbaar. Tussen deze weg en Meerdervoort loopt nog een weg ongeveer haaks op de dijk. Deze weg is gedeeltelijk zichtbaar; ze wordt bedekt door de perceelsgewijze opsomming.

Iets ten zuidwesten van de plaats waar deze weg eindigt, staat buitendijks/op de dijk een molen getekend. Gelet op het model is hier, vermoedelijk, een wipmolen aangeduid.

Waar zou deze molen voor zijn gebruikt?

Het was geen watermolen. De polders in de omgeving waren immers Develpolders, dat wil zeggen dat zij hun overvloedig polderwater uitsloegen op de boezem van de Devel.

De watermolens stonden binnendijks, bij of langs de Devel.

Het moet een industrie-molen zijn geweest, doch de kaart geeft daarover geen aanwijzingen. Het gegeven dat de molen buitendijks stond, herhaalde zich in de loop der eeuwen een aantal keren. Alle industrie-molens te Zwijndrecht werden buitendijks langs de Oude Maas gebouwd met uitzondering van de 19e eeuwse korenmolen "Landzicht". Die buitendijkse situering hield verband met de bereikbaarheid over de natuurlijke infrastructuurle voorzieningen: de goed bevaarbare waterwegen Oude Maas, Noord en Merwede.

Kan het een korenmolen zijn geweest?

Dat lijkt niet erg waarschijnlijk. Meerdervoort was een gehucht en in het aangrenzende Schobbe-landsambacht was een korenmolen. Die molen werd later "De Hoop" genoemd en stond buitendijks iets ten zuidwesten aan het einde van "Den Langen Wegh" en het veer op Dordrecht. De bedoeling van de kaart uit 1585 was het nauwkeurig aangeven van percelen en hun grootte dus die percelen namen een centrale plaats in. Het veer naar Dordrecht kwam daardoor in de uiterste linkeronderhoek van de kaart terecht. Noch het veer, noch de korenmolen staan aangegeven en dat was, gelet op de omschrijving binnen de cartouche, ook niet de bedoeling.

Uit een andere bron is bekend dat de korenmolen bij het veer in 1577 het decor vormde van de tragische dood van een molenaarsvrouw. De wipmolen te Meerdervoort zal geen korenmolen zijn geweest, geleg op de weinige inwoners van Meerdervoort en de onderlinge afstand tot de korenmolen het het veer, zo'n 200 meter.

In 1673 geeft Matthijs van Nispen een kaart uit van het eiland van Dordrecht waarop tevens staan afgebeeld: het oostelijk deel van de Zwijndrechtse Waard met Meerdervoort en de twee hier genoemde molens, een bij "Den Langen Wegh" de ander bij "Den Molen Wegh".

Zie afbeelding 2. Abel de Vries, de schoonzoon van Matthijs van Nispen, werkt de tekening bij in 1717 en ook dan staan beide molens erop.

De beschrijver van onze streken in de 19e eeuw, J.w. Regt, weet in dit verband te melden dat er in 1732 binnen het "regtsgebied van Meerdervoort 67 huizen en twee zaagmolens stonden (7).

De conclusie is dat er in Meerdervoort van voor 1585 tot na 1732 een wipmolen stond die als houtzaagmolen zal hebben gefunctioneerd.

De twee houtzaagmolens zijn later bekend geworden onder de namen "De Rietvink" en "De Grienduיל".

De eerste is gebouwd in of kort na 1730 terwijl van "De Grienduïl" een transportakte bekend is uit 1722. De wiphoutzaagmolen kan tevens beschouwd worden als een voorganger van "De Grienduïl".

Molenaarsambacht en Molenambacht

Rechts op de kaart staat, van beneden naar boven, een watering getekend met de tekst: Den Molen-sloot ofte Wateringhe ---- Schobbelants Ambacht ende ---- Molenaarsambacht.

Dit is de watering die leidde naar de watermolen aan de Devel van de polder Zwijndrecht, waarvan zowel Schobbelandsambacht als Molenaarsambacht (= Meerdervoort) deel uitmaakten.

De naam Molenaarsambacht zal niet afgeleid zijn van deze watermolen. Immers, de polders van de Zwijndrechtse Waard werden, vermoedelijk al na de herdijking van de waard in 1332, bemalen met watermolens.

Uit dien hoofde zouden alle rechtsgebieden, ook ambachten, heerlijkheden of ambachtsheerlijkheden genoemd, aanspraak kunnen maken op de naam Molenaarsambacht of Molenambacht.

Met de naam Molenaarsambacht zal zijn aangegeven dat in Meerdervoort de enige industrie-molen stond die in de omgeving te vinden was en wel de beschreven buitendijkse wipmolen. Gegevens van voor 1585 waarin deze molen voorkomt, ontbreken tot nu toe. Wel wordt in een akte van 25 december 1397 het Molenambacht in Zwindrecht genoemd (8). Verder worden nog vermeld:

Kijfhoec, Yde Joensambacht en Scildemanskinderenambacht. Een telling van de weerbaarheid van de bevolking in 1551 noemt onder meer dat in Scobbelant ende Molenaersambacht 35 weerbare mannen waren (9). Het ligt voor de hand dat het toenmalige Molenambacht ook Molenaarsambacht werd genoemd. In 1672 vraagt schout en gerecht van Molenaarsambacht of Meerdervoort om vermindering van de 200e penning (10).

Op welke molen zou de naam Molenambacht dan wel Molenaarsambacht betrekking kunnen hebben? Niet op een watermolen (zie hiervoor) en waarschijnlijk ook niet op een houtzaagmolen omdat deze eerst tegen het einde van de 16e eeuw werden gebouwd. Het kan een korenmolen zijn geweest ter voorziening in de eerste levensbehoefte, die verplaatst kan zijn naar Zwijndrecht of in de loop van de 16e eeuw de bestemming houtzaagmolen kreeg.

Samenvatting

Het bestuderen van deze oude kaart heeft opgeleverd dat het oeuvre van twee landmeters iets is uitgebreid, dat in Meerdervoort in de 14e eeuw een korenmolen kan hebben gestaan en aan het eind van de 16e eeuw een houtzaagmolen.

Aantekeningen

1. Th.W. Harmsen: De Beknopte Lant- Meet- Konst. Beschrijving van het leven en werk van de Dordtse landmeter Mattheus van Nispen (circa 1628-1717). Delftse Universitaire Pers, 1978, blz.68.
2. P. Ratsma: Tijdschrift Holland nr.3/4 van 1975, bl. 300-321: De Landmeter Jan Jansz. Potter. De topografie van Rotterdam en omgeving in de tweede helft van de zestiende eeuw.
Ik dank de heer Ratsma voor zijn bereidheid het concept te lezen.
Zijn opmerkingen heb ik in de tekst verwerkt.
3. Ratsma, bl. 314.
4. Harmsen, zie 1.
5. Harmsen, bl. 131 en 132.
6. Harmsen, bl. 68.
7. J.W. Regt: Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van den Zwijndrechtschen Waard, den Riederwaard en het land van Putten over de Maas. Zwijndrecht, 1848, blz. 68.
8. G.W. Nibbelink: Handvesten en oorkonden betreffende den Zwijndrechtschen Waard. Leiden, 1890, nr. 96: Bewijsschrift waarbij hertog Aelbrecht van Zeger Floriszoon van Kijfhoek verleent eenen welgeboren man tot "gewaard rechter" in zijn ambacht te mogen aanstellen. Onder meer wordt genoemd "Molenambacht in Zwindrecht".
9. Bijdragen en mededelingen van den Historisch Genootschap, 1921, blz. 219.
10. Inventaris van het archief van de Gedeputeerden van Haarlem ter dagvaart van de Staten van Holland. Blz. 48, nr. 396.

K. Brinkman

Afbeelding 1.

VIJFTIG JAAR VRIJ EVANGELISCH IN AMBACHT

Het is dit jaar vijftig jaar geleden dat een groep mensen in Hendrik Ido Ambacht evangelisatiediensten is gaan beleggen waaruit later de Vrije Evangelische Gemeente is ontstaan. Dit gebeurde in de Openbare Lagere School aan de Wepsterlaan in de Burgemeester Van Akenwijk. De gemeente is pas officieel geïnstitueerd in 1949. Later heeft men zelf een kerkje gebouwd aan de P.C. Hooftsingel. Over die gemeente gaat het in dit artikel.

Wat is een Vrije Evangelische Gemeente?

De eerste Vrije Evangelische Gemeenten zijn in het begin der vorige eeuw ontstaan in Zwitserland onder invloed van de opwekkingsbeweging het Réveil. Ook in Frankrijk, Duitsland en Nederland ontstonden toen Vrije Evangelische gemeenten. De bekende ds. Jan de Liefde, eerst doopsgezind predikant, kwam sterk onder invloed van deze opwekkingsbeweging en stichtte een aantal gemeenten. Hij heeft sterk de nadruk gelegd op de autonomie van de zelfstandige gemeente. Hij wilde vrije gemeenten, zonder synode of paus.

Ds. Huibert Jacobus Budding was Nederlands Hervormd predikant te Biggekerke (Z). Hij kwam in conflict met zijn kerkbestuur en kwam zelfs in de gevangenis terecht. Tijdens zijn verblijf in de gevangenis in Nijmegen werd hij bezocht door César Malan, voorman van het Zwitserse Réveil, en werd sterk door hem beïnvloed. Dat betekende voor de "zware" Budding een grote doorbraak. Zijn prediking veranderde daardoor sterk. Hoofdthema werd: "De beslissing is op Golgotha gevallen; wij behoeven het alleen maar aan te nemen". Dit werd ook een hoofdthema in de Vrije Evangelische Gemeenten.

Ds. Hermanus Willem Witteveen kwam als Nederlands Hervormd predikant in conflict met het synodale kerkbestuur en werd afgezet. Hij stichtte te Ermelo de Vrije Zendingsgemeente.

Deze gemeente had een enorme zendingsdrang en zond zendelingen uit naar Azië en Afrika. Deze zendingsgedachte heeft sterk doorgewerkt in de Vrije Evangelische Gemeenten.

Na de Eerste Wereldoorlog is de Maranathabeweging van Johannes de Heer van grote invloed geweest op de Vrije Evangelische Gemeenten. In 1881 werd de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten opgericht. Er zijn thans 45 gemeenten aangesloten. Er is ook een internationale bond waarbij gemeenten zijn aangesloten uit vijftien landen.

Men is bij de Vrije Evangelische Gemeenten bang om de gemeenten te binden aan een belijdenis. Er is een z.g. "beginselverklaring" die uitgangspunt moet zijn tot een gesprek. Behalve genoemde thema's legt men ook sterk de nadruk op het "priesterschap aller gelovigen".

Het begon met een zondagsschool.

In de vorige eeuw was de bevolking van Hendrik Ido Ambacht in te delen in drie standen. De dorpselite bestond uit akkerbouwers, vlasboeren en een aantal dorpsnotabelen, zoals burgemeester, gemeente-ontvanger, hoofdonderwijzer, dokter, dominee, een tweetal steenfabrikanten, een koopman en een scheepsmaker. Dit was 10% van de bevolking. De middenstand omvatte tuinders, handeldrijvende en ambachtelijke middenstand, schippers, tappers e.d. Dit was 20% van de bevolking. De grootste groep was de arbeidende klasse (70%). Lang treffen we de boeren aan in belangrijke posities. In de kerk zaten ze in de schepenbanken, als ze niet in de kerkvoogdij- of kerkeraadbanken zaten. Ze zaten ook in de gemeenteraad. Toen na de landbouwcrisis aan het eind van de vorige eeuw een aantal vlasboeren verdwenen, werden de nieuwe heren de scheepsloper en de directeur van de scheepswerf.

Toen in 1891 de Gereformeerde Kerk ontstond, werd dit vooral de kerk van de middenstand. Een groot gedeelte van de arbeidende bevolking woonde langs de Veersedijk op de dijk, aan de

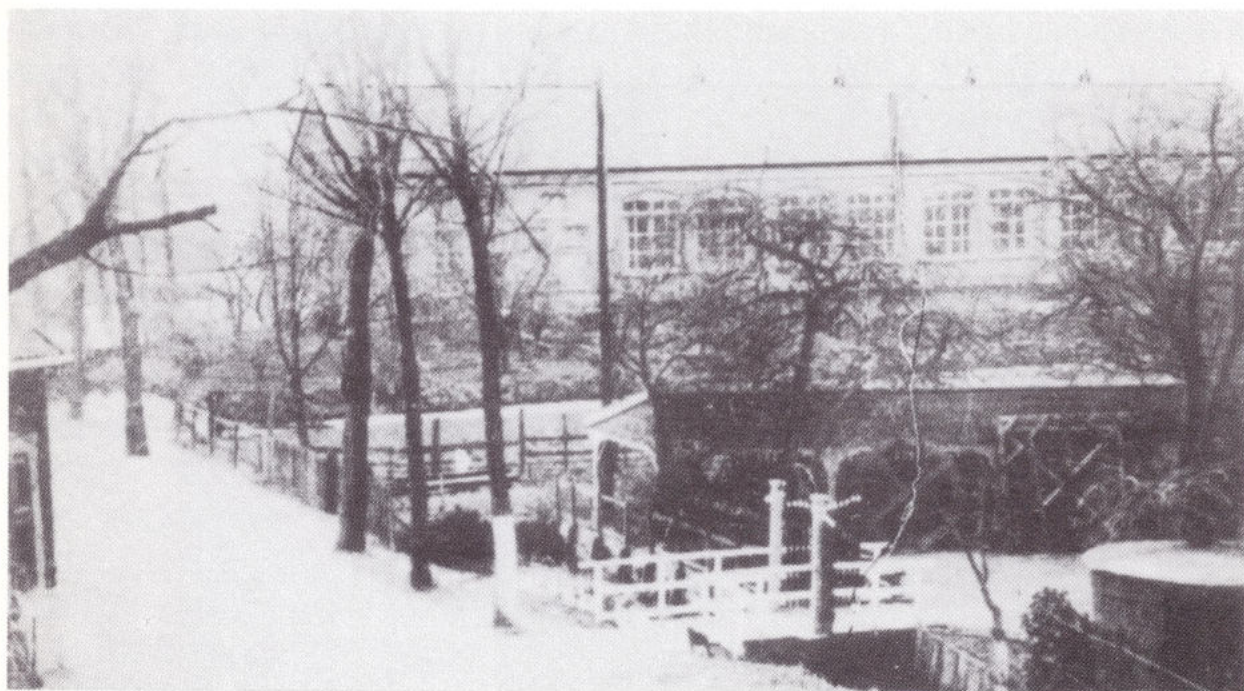
Onderdijkse rijweg en in de wijken Hooftwijk en Burgemeester Van Akenwijk. Hier stonden aanvankelijk ook twee steenfabrieken. Bij deze arbeidende bevolking kwam een grote onkerkelijkheid voor. Een gedeelte was nog wel dooplid van de Ned.Hervormde kerk maar de dorpskerk lag op een afstand van vier km. van deze wijken. De kerk keek ook zelf niet veel naar deze mensen om. Er was veel drankmisbruik en men was ruw en onverschillig. Er kwamen zondags veel vechtpartijen voor. Soms werden er hele veldslagen geleverd met de bewoners van de Oostendam.

In het begin van deze eeuw was er aan deze toestand nog weinig veranderd. De tegenstellingen waren nog groot en in de crisisjaren van 1930 werd er door de arbeidende bevolking veel armoede geleden. In die tijd was er tuinder Kees van der Ven, ouderling van de Gereformeerde Kerk, die bewogen was met deze mensen. Hij begon in de Openbare School in de Van Akenwijk met een zondagsschool voor onkerkelijke kinderen. En zijn pogingen werden gezegend. Er waren kinderen genoeg en ze kwamen. Via de kinderen kreeg men contact met de ouders, vaak eerst met de moeders. Er ontstonden huissamenkomsten en later bijeenkomsten in een lokaal van de Openbare School. Het was niet de bedoeling geweest van Kees van der Ven c.s. om een eigen gemeente te stichten. De mensen werden doorverwezen naar de bestaande kerken. Dat was vooral naar de Hervormde kerk waarvan een aantal nog dooplid of geboortelid was. Ze werden daar echter niet met open armen ontvangen. Ze moesten er ver voor lopen en er moest een plaats in de kerk worden gehuurd. Ook voelden ze zich in de Gereformeerde kerk niet thuis. Ook later mislukten toenaderingspogingen van deze groep naar de kerken meerdere keren.

De gemeente van start.

Al voor 1940 werden in lokaal "De Hoop" in Zwijndrecht iedere donderdagavond evangelisatiebijeenkomsten gehouden. Ook op zondagavond

werd er iedere maand een dienst gehouden. Deze werden wel door mensen uit Ambacht bezocht. In deze bijeenkomsten ging o.a. voor Evangelist W. de Goede. Begin veertiger jaren werd deze gevraagd ook eens naar Ambacht te komen. Men begon met wekelijkse huissamenkomsten in het huis van opoe en opa Stolk. In 1942 werd begonnen met zondagse bijeenkomsten in een lokaal van de Openbare school aan de Wepsterlaan. Eerst werd zondagsschool gehouden en daarna de samenkomst. De belangstelling was groot. Het gebeurde wel dat er 120 à 130 mensen in het schoollokaal werden gepropt. Evangelist De Goede werd aangesteld als evangelist; hij trouwde en kwam in Ambacht wonen. Er kwamen catechisaties, een meisjesvereniging, een vrouwenvereniging en een zangkoor. Mevrouw De Goede was een uitstekend dirigente van het zangkoor. Ze verving haar man wel eens met de preek als hij ziek was. Ze kon dat erg goed. In 1944 werd contact gezocht met de Vrije Evangelische gemeente te Dordrecht. In 1945 werden de eerste twaalf personen bevestigd

Openbare school aan de Wepsterlaan (in het middelste lokaal werden de diensten gehouden)

tot lidmaat. Voorlopig werden het leden van Dordrecht. De groep fungeerde als een kring van de gemeente Dordrecht en kreeg vandaar ook financiële steun. In 1946 gaat Evangelist De Goede een aanvullende opleiding volgen tot predikant op de THS te Utrecht. In 1947 vertrekt Evangelist De Goede naar Wemeldinge. Op 13 mei wordt Evangelist Husson benoemd voor de wijk Krispijn van de VEG Dordrecht en het werk in Hendrik Ido Ambacht. Broeder Husson was eerst verbonden aan de Hervormde gemeente te Oostzaan. Op 11 mei 1949 werd de gemeente officieel geïnstitueerd. Op de ledenvergadering werden ambtsdragers gekozen. De kerkeraad ging bestaan uit de volgende broeders:

Ds. H.H.W. Zegerius, consulent; C. van der Ven, ouderling en tevens vice-voorzitter; A. Stolk, ouderling; P. van Gameren, ouderling; A. van Rietschoten, diaken en tevens secretaris; W.B. van Wingerden, diaken en tevens penningmeester.

Bij de instituering feliciteerde burgemeester H.Duiker namens de burgerlijke gemeente. De kerkeraad van de Gereformeerde kerk schreef een

Evangelist de Goede met zijn vrouw

brief dat ze aan de uitnodiging geen gevolg konden geven: "Hoezeer wij toch voor de arbeid, die en door U en onder U geschied is, waardoor velen tot den Heiland zijn gebracht, grote waardering hebben, menen wij niet te min, dat de door U gevolgde weg onjuist is. Hoewel zeer zeker door U niet zo bedoeld, is in feite de Kerkelijke verdeeldheid (welke wij als een grote zonde van het Kerkelijk leven in Nederland beschouwen) groter gemaakt. Zolang hier ter plaatse nog een Kerk is waar de Schriftuurlijke waarheid nog ten volle verkondigd wordt, mag naar onze vaste overtuiging geen nieuwe Kerk geïnstitueerd worden".

De Hervormde gemeente bouwde kort na de instituering haar tweede kerkgebouw op een steenworp afstand van de plaats waar de VEG bijeenkwam.

In 1951 ging Evangelist Husson alleen in Ambacht werken. Broeder Husson werd op 25 januari 1953, na enkele examens, officieel bevestigd tot predikant. Behalve de officiële bevestiging was er om dit heugelijke feit te vieren ook een gezellige avond op 31 januari 1953 in de kantine van de werf van Jonker en Stans. Toen het feest afgelopen was en men naar huis wilde, stond de Veerweg onder water. Met een autobus werden de feestgangers naar de dijk gebracht. In de nacht voltrok zich de ramp over Nederland.

Hoe ging het verder?

Er ontstond een periode van grote bloei. In 1954 werd aan de Veersedijk een lokaal in gebruik genomen voor verenigingsactiviteiten. Dit lokaal diende eerder als slagerij en palingrokerij. Er waren de volgende verenigingen en activiteiten: zondagsschool (105 kinderen), zangkoor (30-35 leden), meisjesvereniging (18 leden), vrouwenvereniging (20 leden), breikrans (14 leden), jeugdkoor (30 leden), mannenvereniging (13 leden) en een dubbelkwartet (8 leden). Er werden jaarlijks vijf openluchtbijeenkomsten gehouden. Als gezinnen tot de gemeente toetra-

den, werden vaak kinderen, die er al waren, gedoopt. Vaak waren dat er een behoorlijk aantal. Zo gebeurde het een keer, dat er uit één gezin tien kinderen werden gedoopt. In Zwijndrecht was intussen een evangelisatiepost gesticht (1951). Het eerste jaar waren er 70 kinderen op het kerstfeest. Er was een kinderclub met 30 kinderen. Verder waren er een meisjesvereniging, een jongensclub en een zangklas. In 1960 werd de VEG te Zwijndrecht een zelfstandige gemeente. In 1957 vertrok ds. Husson naar Musselkanaal. Ds. D.Visser werd consulent. In 1960 werd hij in onze gemeente predikant. Vanaf het officiële ontstaan van de gemeente waren er plannen geweest om een eigen kerkgebouw te stichten. In 1963 was het pas zo ver. Op 22 mei 1963 werd het kerkgebouw aan de P.C. Hooftsingel in gebruik genomen. Er kwam echter een periode van teruggang. De gemeente werd o.a. teleurgesteld in haar predikant. De gemeente kwam in een moeilijke positie te verkeren. Ledenaantal en kerkbezoek liepen terug. Er waren 's morgens nog vijftien kerkgangers en 's middags vijf.

Op 28 december 1969 nam Ds. D.Visser afscheid van de gemeente en Ds. Verboom uit Rotterdam werd consulent. Ds. Verboom en de toenmalige kerkeraad, de broeders Van Alphen, Van Gameraen, Van Rietschoten en Zijderveld, gingen met Gods hulp en veel energie aan de slag om uit het dieptepunt te komen. Broeder Dick Durieux werd ingeschakeld om catechisaties te geven. Later werd hij ouderling en later tevens voorzitter van de kerkeraad. De gemeente ging weer groeien. De gemeente werd bekend om zijn tentcampagnes. Hoewel die niet meer gehouden worden, zijn er wel enkele activiteiten uitgegroeid die nu interkerkelijk worden gedaan n.l.: de maandelijkse vrouwenontmoetingen en het jaarlijkse vakantiekinderfeest. In 1985 werd het kerkgebouw aanzienlijk uitgebreid. De gemeente heeft de laatste jaren ruim 100 leden. Met kinderen en vrienden er bij is dat aantal 180.

Ds.D.Visser en gemeenteleden bij de nieuwe kerk

Wij menen dat er voor deze gemeente nog een plaats is in Hendrik Ido Ambacht. Tussen Reformatorische Kerken en Pinkstergemeenten. Tussen kerken waarin alles is geregeld en gemeenten waarin weinig is geregeld. Trouwens de Maranathaboodschap is nog nooit zo aktueel geweest.

B. Baijense

Literatuur:

B. Baijense: Veertig jaar Vrije Evangelische
Gemeente Hendrik Ido ambacht

P.J. Horsman e.a.: Hendrik Ido Ambacht
1332-1982

P.J. Horsman: Gereformeerde kerk Hendrik Ido
Ido Ambacht 1891-1991

Ds. J. Karelse: Zijn takken over de muur

T A R I E F
EN
O R D O N N A N T I E

OP DE HEFFING VAN DE PLAATSELIJKE

BELASTING

Op het GEMAAL en het GESLAGT,

T E

**HENDRIK IDO OOSTENDAM EN SCHILD-
MANSKINDEREN AMBAGT.**

Ingevoerd den 1 Mei 1835.

**Te Dordrecht, bij BLUSSÉ EN VAN BRAAM, Boek-
verkoopers en Stads Drukkers.**

PLAATSELIJKE BELASTINGEN IN HET VERLEDEN

Tot de verzameling oude schrifturen van het Historisch Genootschap behoort een boekje getiteld "TARIEF EN ORDONNANTIE OP DE HEFFING VAN DE PLAATSELIJKE BELASTING op het GEMAAL en het GESLAGT, TE HENDRIK IDO OOSTENDAM EN SCHILDMANSKINDEREN AMBACHT. INGEVOERD DEN 1 MEI 1835" Dit boekje uitgegeven "Te Dordrecht, bij BLUSSÉ EN VAN BRAAM, boekverkoopers en Stads Drukkers" omvat de volgende onderdelen:

1. PUBLICATIE.

In dit onderdeel wordt door "Burgemeester en Assessoren der Gemeente Hendrik Ido Oostendam en Schildmanskinderen Ambacht" "ter kennis der ingezetenen en andere belanghebbenden" gebracht, "dat te rekenen van den 1 Mei 1835, er binnen deze Gemeente zal worden geheven eene plaatselijke belasting op het Gemaal en het Geslagt, op den voet en overeenkomstig het Tarief en de Ordonnantie, waarvan den inhoud volgt. (1).

2. **TARIEF** eener te heffen Plaatselijke Belasting op het Gemaal en het Geslagt, binnen de Gemeente Hendrik Ido Oostendam en Schildmanskinderenambacht, opgemaakt ingevolge artikel 1 van Zijner Majesteits besluit van 15 december 1831, no. 82.

3. **ORDONNANTIE** waarnaar binnen de Gemeente Hendrik Ido Oostendam en Schildmanskinderen Ambacht zal worden geheven eene Plaatselijke Belasting op het Gemaal en het Geslagt.

Dit boekje is om verschillende redenen bijzonder interessant.

In de eerste plaats is het een van de weinige zaken, die enig licht werpen op de geschiedenis van de gemeente Hendrik Ido Ambacht voor de brand van het gemeentehuis in 1858, waarbij het gehele toenmalige gemeente-archief verloren is

gegaan. (2).

Het "tarief" is nl. "opgemaakt en voorgedragen door den Gemeenteraad van Hendrik Ido Oostendam en Schildmanskinderen Ambacht heden den vijftien November achttien honderd vier en dertig" en "geteekend:

W.D.Nibbelink	S.v.d.Giessen
R. van den Berg	Huyg Leeuwenburg Jz
Lt. van 't Zelfde	J. 't Hooft
W. Roodenburg."	

Ook de op 5 november 1834 vastgestelde ordonnan-
nantie is door deze raadsleden ondertekend.

W.D. Nibbelink was sinds 1833 burgemeester van Hendrik Ido Ambacht. (3). Uit het feit, dat hij met H. Leeuwenburg en W. Roodenburg bij de ondertekening van het tarief door middel van een accolade typografisch in één groep is samengebracht, leid ik af, dat beide laatstgenoemden als "assessoren" fungeerden. Tenslotte wordt het besluit van Burgemeester en Assessoren d.d. 15 april 1835 tot afkondiging van de ordonnan-
tie ondertekend door W.D. Nibbelink (de burge-
meester) en Huyg Leeuwenburg Jzn., als loco-se-
cretaris.

In de tweede plaats geeft het boekje een aardi-
ge indruk van de manier, waarop een dergelijke
verordening destijds tot stand kwam.

Blijkens de kop van het "Tarief" is dit "opge-
maakt ingevolge artikel 1 van Zijner Majesteits
besluit van 15 December 1831, no.82.". Hieruit
blijkt, dat vele zaken, die tegenwoordig bij
wet geregeld moeten worden, destijds nog werden
geregeld bij Koninklijk Besluit.

Na 1813 kwam de staatkundige eenheid van Neder-
land tot stand en in 1815 werden Nederland en
België tot één koninkrijk verenigd. Ondanks het
feit, dat Willem I zijn ambt slechts wilde aan-
vaarden als constitutioneel monarch en voor
zijn ambtsaanvaarding de opstelling van een
grondwet eiste, bleef onder zijn regering op
bestuurlijk niveau nog veel van de regententijd

gehandhaafd. Men bedenke daarbij, dat pas in 1848 onder invloed van Thorbecke een grondwetswijziging tot stand kwam, waarbij de (politieke) ministeriële verantwoordelijkheid werd ingevoerd. Van democratie in de betekenis, die wij er nu aan hechten, was dus nog nauwelijks sprake.

Zo werden de burgemeesters door de koning benoemd en de gemeenteraadsleden door provinciale staten. (4). De controle op het doen en laten van deze bestuurders werd, zoals uit het vervolg zal blijken, uitgeoefend door Gedeputeerde Staten.

In de "publicatie" wordt nl. melding gemaakt van een "dispositie van de Edele Groot Achtbare Heeren Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, van dato 6 Januarij 1835, no.699/585 G.S. no.-1", waarbij:

"een afschrift Zijner Majesteits besluit, van den 23 December 1834, no. 78, houdende magtiging op het Gemeentebestuur van Hendrik Ido Oostendam en Schildmanskinderen Ambacht, tot de heffing eener plaatselijke Belasting op het GE-MAAL en GESLAGT."

Hieruit volgt, dat de heffing van plaatselijke belastingen was onderworpen aan de goedkeuring van de centrale overheid.

Verder wordt melding gemaakt van "eene dispositie van welgemelde Heeren Gedeputeerde Staten van den 31 Maart 1835, no. 69934/9413 G.S. no. 26, waarbij 'wordt geapprobeerd de door den Gemeenteraad van Hendrik Ido Oostendam en Schildmanskinderen Ambacht op den 5 November 1834 gearresteerde Ordonnantie op de heffing der voorgeschreven plaatselijke Belasting'.

Hieruit volgt, dat het gemeentebestuur niet alleen machtiging van de centrale overheid nodig had om tot heffing van plaatselijke belastingen over te gaan, maar dat de daarvoor te maken bepalingen weliswaar door de gemeenteraad werden vastgesteld, maar door Gedeputeerde Staten moesten worden goedgekeurd. Het zal duidelijk zijn, dat deze gang van zaken er mede op ge-

richt was, willekeur en misbruik te voorkomen. Toch blijkt uit alles, dat er een duidelijke tendens bestond, een sterk gezag van de centrale overheid te vestigen en te handhaven.

Nadat Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland de ordonnantie hadden goedgekeurd ("geapprobeerd") werd door burgemeester en assessoren besloten: '...opdat niemand hiervan onwetendheid zoude kunnen voorwenden, zal deze worden afgekondigd en aangeplakt, waar zulks te doen gebruikelijk is'.

In de derde plaats geeft de verordening enig inzicht in de destijds bestaande vormen van belastingheffing en de manier, waarop deze werden geheven.

De plaatselijke belasting wordt nl. deels geheven in de vorm van opcenten op de hoofdsommen van de rijks-accijns (5); deels (voor 'ingevoerde producten') in de vorm van een specifiek recht (d.w.z. in vaste bedragen per eenheid produkt).

De belasting werd volgens artikel 1 van de ordonnantie geheven op 'het Gemaal', zoo wel van hetgeen alhier ter maling aangegeven wordt, als van elders gemalen of verbakken, ingevoerd wordende specien, benevens op het Geslagt, zoo van het alhier ter slagting veraccijnsde Vee, als dat, hetwelk elders veraccijnsd, geslagt, of ter slagting in de gemeente ingevoerd wordt'.

Aan de manier, waarop deze ordonnantie werd uitgevoerd, komen we in een volgend artikel terug.

In de vierde plaats geeft de ordonnantie en het tarief een aardige indruk van de destijds gebruikte soorten meel, bloem en brood (het 'gemaal') en vlees (het 'geslagt'). Bovendien geeft het tarief nog een indruk van de stratificatie van de meelprodukten: soorten, die als min of meer luxueus werden beschouwd, werden met een hoger bedrag belast.

In artikel 1 van de ordonnantie werd het tarief als volgt beschreven:

'De Plaatselijke Belasting op het gemaal en het geslagt geheven wordende bij wijze van opcenten op den Rijks-accijns, zal bedragen vijftig opcenten op de hoofdsommen van den Rijksaccijns. Voorts zal in evenredigheid tot de bovengemelde opcenten betaald worden voor Plaatselijke Belasting op den invoer van meel en brood voor iedere honderd ponden.

Ongebuild (6) meel van tarwe of van tarwe met rogge, spelt (7) of ander graan vermengd, een gulden.

Ongebuild meel van spelt, met andere granen dan tarwe vermengd, tachtig cents.

Ongebuild meel van rogge of van rogge met ander graan dan tarwe of spelt vermengd, dertig cents.

Gebuild (8) meel van tarwe of van tarwe met rogge, spelt of ander graan vermengd, eene gulden negen en twintig cents.

Gebuild meel van spelt, of van spelt met ander graan dan tarwe vermengd, eene gulden vier cents.

Week brood van ongebuild meel, van tarwe, tachtig cents.

Week brood van ongebuild meel van spelt, vier en zestig cents.

Week brood van ongebuild meel van rogge, drie en twintig cents.

Week brood van gebuild meel van tarwe, een gulden vijf cents.

Week brood van gebuild meel van spelt, vijf en tachtig cents.

Hard brood of scheepsbescuit van tarwe, een gulden en vijftien cents.

Hard brood of scheepsbescuit van spelt, twee en negentig cents.

Hard brood of scheepsbescuit van rogge, vier en dertig cents.

Fijne bescuit van tarwe, eene gulden en vijftig cents.

Koek van rogge, drie en twintig cents.
Meerdere of mindere hoeveelheden naar evenredigheid.

'De plaatselijke belasting op het Geslacht zal bedragen vijftig opcenten op de hoofdsom van den Rijks-accijns en twee cents per nederlandsch pond versch of gerookt Vleesch of Spek, uit andere gemeenten in deze ingevoerd worden; gedeelten van ponden zullen voor een geheel worden gerekend.'

Uit deze tariefstelling valt af te leiden, dat rogge en roggebrood algemeen gebruikelijke levensmiddelen waren en daarom relatief laag belast werden. Tarwebrood was kennelijk een weel-degoed. Vlees en spek waren in verhouding hoog belast: twee cent per pond is een stevig bedrag, zelfs nog vergeleken bij de anderhalve cent per pond 'fijne beschuit', wat toch kennelijk een luxe-goed was, dat ook niet dagelijks op de ontbijttafel van de gewone man gestaan zal hebben.

Het zou interessant zijn, na te gaan, welke van de accijnzen op de genoemde produkten destijds het meeste geld in de gemeentekas brachten. Door het teloorgaan van het archiefmateriaal is dat nu niet te achterhalen.

Wellicht dat archiefonderzoek elders nog het een en ander aan het licht kan brengen.

Een conclusie is in ieder geval gewettigd: de heffing van plaatselijke belastingen in de vorm van accijnzen op eerste levensbehoeften hield - ondanks de gesignaleerde verschillen in tarieven - weinig of geen rekening met de draagkracht van de contribuabelen. Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat de (Rijks-)accijnzen op het gemaal reeds op 1 januari 1856 zijn afgeschaft.

H. van Dijk.

1 'Het gemaal' is een verzamelbegrip voor meel, bloem van verschillende graansoorten en de daarmee vervaardigde produkten, zoals brood, beschuit en koek.

'Het geslagt' is het verzamelbegrip voor alle slachtprodukten, zoals vlees, spek enz.

2 'Hendrik Ido Ambacht 1332-1982' blz 58 en 63.

3 Zie de lijst in Hendrik Ido Ambacht 1332-1982 blz. 148.

4 'Hendrik Ido Ambacht 1332-1982' blz.57 en 58.

5 Accijnzen zijn binnenlandse indirecte belastingen op ge- resp. verbruiksvoorwerpen, geheven zowel van in Nederland als van in het buitenland geproduceerde goederen. Deze soort belasting is zeer oud en kwam reeds bij de Romeinen voor.

In de 16e eeuw kwam de accijns voor het eerst in ons land voor en al spoedig werd het stelsel op grote schaal toegepast.

Accijnzen worden geheven van de producent, die de accijns echter door prijsverhoging voor een groot gedeelte verhaalt op de consument. Accijnzen worden ook thans nog geheven: men denke aan de accijnzen op gedestilleerd, minerale oliën, tabak, frisdrank etc.

Accijns is een praktische belasting, die relatief gemakkelijk invorderbaar is. De opbrengst ervan is vrijwel gelijk over het jaar verdeeld. Men kan de belastingdruk ontwijken of verminderen door een bepaald artikel minder of niet te kopen. Sommige accijnzen (benzine-accijns, tabaksaccijns) worden thans met name om dit laatste effect geheven.

6 Ongezeefd.

7 Een soort van grove tarwe (*tritium spelta*) met een kleine roodbruine korrel, waarvan een fijn meel werd gemalen.

8 Gezeefd (in de 'builmolen').

(wordt vervolgd)

Colofon

"Swindregt Were", een naam die naast "Swijndregt Were" al vroeg gebruikt wordt voor de Zwijndrechtse Waard, is het periodiek van het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht.

Het blad verschijnt twee tot drie keer per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie H.I.Ambacht:	Redactie Zwijndrecht:
mw.P.M.Kats-	drs.C.R. van den Berg
van de Velde	mw.E.Dreesens-
C. Lagendijk	van der Linden
A. de Zeeuw	A. van der Linden
	K. Popijus

Redactie-adres voor H.I.Ambacht:
Weteringsingel 118B
3342 AL H.I.Ambacht tel. 01858-13965

Redactie-adres voor Zwijndrecht:
Prins Bernhardstraat 28,
3331 BR Zwijndrecht tel.078 - 194677
(tevens adres secretariaat Historische Vereniging Zwijndrecht).

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht:

Ir. H. van Vliet, Weteringsingel 38
3242 AJ H.I.Ambacht - telefoon 01858-12272
Postgiro 440728

Druk: Pro Patria Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: f 4,75

ISBN 90-73236-06-1

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

